

Iwona Burkacka

(Uniwersytet Warszawski,
e-mail: i.burkacka@uw.edu.pl)
ORCID: 0000-0002-8595-0173

JANUSZE, HALYNY, SEBIXY I KARYNY. MEMY INTERNETOWE JAKO ŹRÓDŁO NOWYCH EPONIMÓW

Tworzenie przenośnych znaczeń onimów ma bardzo długą historię. Wystarczy przywołać imiona mitologicznych czy biblijnych bohaterów, np. *Atlas*, *Jonasz*, *Lazarz*, także postaci historycznych, np. *Ksantypa*, *Krezus*, których wtórne znaczenia się zleksykalizowały.¹ O wysokim stopniu upowszechnienia tych znaczeń świadczy to, że nie są w świadomości użytkowników języka wiązane z nazwami własnymi, a w słownikowym opisie znaczenia pomija się odniesienia do imion. Bardzo często onimy stają się elementami związków frazeologicznych, np. *jakubowa drabina*, *pójść na łono Abrahama*, *matuzaleмовy wiek*, które mogą stanowić stadium pośrednie w powstaniu niereferencyjnego znaczenia nazwy, np. *piotruś pan* od wyrażenia: *syndrom Piotrusia Pana* [Zdunkiewicz-Jedynak 2015], *Szyzyf* / *szyzyf* od: *szyzyfowa praca* [Rutkowski 2007, 103]. Wyrazistość bohaterów literackich i filmowych – zdaniem M. Rutkowskiego – staje się ośrodkiem wykrystalizowania się „nazw-prototypów określonej wartości kategorialnej, stabilizującej się stopniowo w postaci znaczenia nowej jednostki” [Rutkowski 2007, 133].

Najnowszym źródłem eponimów są filmy, kreskówki czy memy internetowe. Kultura popularna staje się dziś coraz częściej źródłem skrzydla-

¹ Oczywiście taki opis jest możliwy przy założeniu, że imiona znaczą. Można też przyjąć, że wyrazy te zaczynają występować w innych funkcjach. Na temat tego, czy imiona mają znaczenie, mamy bogatą literaturę przedmiotu. Syntetycznie omawia ją M. Rutkowski w pracy *Nazwy własne w strukturze metafory i metonimii* [Rutkowski 2007, 19–32], w której wyróżnia cztery podejścia. Na potrzeby tego artykułu przyjmuje, że imiona mają znaczenie, w części składające się ze znaczenia etymologicznego, np. *Irena* ‘pokój’, *Paweł* ‘mały’, *Bogumiła* ‘miła Bogu’. Rodzice, nadając dziecku imię, mogą się kierować znaczeniem etymologicznym lub konotacjami związanymi z tymi imionami czy językami, z których pochodzą. Jednak użytkownicy języka, stosując imiona, zwykle nie biorą pod uwagę ich etymologii, lecz ich referencyjność – odnoszenie się do danej osoby. Mówiąc więc o wtórnych znaczeniach, mam na myśli to, że imiona zaczynają się odnosić do cech, właściwości, a nie wskazywać na konkretną osobę. Podobnie ujęcie spotykamy w pracy B. Dereń [2005] i M. Rutkowskiego [2007].

tych słów, frazeologizmów, porównań, przenośni oraz eponimów, co wiąże się z właściwościami współczesnej komunikacji, w której istotną rolę odgrywa intertekstualność, mozaikowość, tworzenie swoistych stylistycznych i tekstowych kolaży. Kultura uczestnictwa związana z rozwojem nowych mediów wymaga od swoich uczestników orientacji w zasobach internetowych i szybkiej reakcji na przekazy. Bardzo często elementem komunikacji stają się memy internetowe, które mogą pełnić wiele funkcji: grupotwórczą, ludyczną, społeczno-polityczną, kulturotwórczą (tworzenie stereotypów i klisz, bohaterów i antybohaterów), utrwalającą (dystrybucja tekstów kultury popularnej [Nowak 2013] i wysokiej, wiążąca się z reinterpretacją dzieł kultury, niekiedy połączona z degradacją czy prymitywizacją niesionych treści), artystyczną. Podobnie jak kiedyś mity, opowieści biblijne, literackie czy historyczne – dziś memy tworzą bohaterów i antybohaterów oraz opowiadają ich historie. Jednymi z bardziej rozpoznawalnych są *Janusz*, *Grażyna*, *Halyna*, *Pioter*, *Seba*, *Karyna*, *Brajanek* i *Dżesika*.

Celem artykułu jest przedstawienie eponimów odimiennych, których źródłem są memy internetowe, a także wyrazów pochodnych od tych nowych jednostek.

1. MATERIAŁ, METODA I PODSTAWOWE TERMINY

Przedmiotem analizy są onimy wtórne tożsame formalnie z bazowymi imionami – *janusz*, *grażyna*, *halyna*, *pioter*, *karyna*, *seba*, *brajan*, *dżesika*² oraz ich derywaty słowotwórcze, np. *januszować*, *grażynować*, *karynowaty*. Struktury pochodne nie są tożsame z grupą onimów wtórnych będących derywatami strukturalno-semantycznymi utworzonymi od nazw własnych, wyróżnionymi przez B. Dereń [2005, 15]. Uważam bowiem, że podstawami słowotwórczymi omawianych wyrazów pochodnych są eponimy, a nie ich onimy bazowe. Uzasadnieniem tego ujęcia są definicje derywowanych jednostek, w których przywołuje się wprost eponimy lub ich znaczenia, por.

- Januszować pot. dezapr. lub żart. «zachowywać się w sposób prostacki, uważany za charakterystyczny dla janusza» [<http://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/januszowac.html>, dostęp: 1.10.2019];
- januszować – pogardliwie: zachowywać się jak osoba o stereotypowych, negatywnych cechach przypisywanych Polakom [<https://sjp.pl/januszowac>, dostęp: 1.10.2019];
- Januszowy 1. prostacki; prymitywny; pospolity, 2. prząśny; banalny; trywialny; oklepny, 3. nieobyty; nieelegancki; grubiański, 4. cwany; przewrotny; podstępny [<http://vasisdas.pl/j.html>, dostęp: 1.10.2019].

² O ewentualnych modyfikacjach formalnych mowa w dalszej części tekstu.

Z rzadka można wskazać, że podstawą wyrazu pochodnego może być bezpośrednio imię, np. *brajanek* – *Brajan*, *sebix* – *Seba*, choć nie wyklucza to interpretacji odeponimicznej.

Źródłem wymienionych eponimów i ich derywatów są memy internetowe tworzące dłuższe i krótsze serie: *Typowy Janusz*, *Janusz Nosacz*, *Typowy Janusz Polak*, *Janusz*, *Janusz i Grażyna*, *janusz i pioter*, *sąsiad*,³ *Typowa Grażyna*, *Grażyna*, *Typowa karyna*, *Seba*, *Sebix*, zbierane w latach 2014–2019. W części z nich grafika przedstawia zdjęcia osób, a w części fotografie zwierząt – nosaczy, co nieco zbliża ukazywane w nich sytuacje do bajek zwierzęcych, choć przedstawiane sytuacje i imiona niewątpliwie odnoszą się do ludzi. Stereotypizacji służy zarówno warstwa językowa (teksty), jak i obrazowa (grafiki i zdjęcia).

W odniesieniu do jednostki *janusz* można mieć uzasadnione wątpliwości, czy memy były domeną, w której powstał eponim lub jedno z jego znaczeń, czy też jedynie pośredniczyły w upowszechnieniu nowych sensów. Na tę trudność wskazuje Joanna Kaczerzewska [2018]. W odniesieniu do innych wymienionych eponimów można przyjąć, że ich powstanie jest wynikiem memotwórczej działalności użytkowników Internetu.

Należy też dodać, że omawiane imiona łączy również inna więź, noszą je bohaterowie tworzący internetową rodzinę „typowych Polaków”. Użycie określenia *typowy* nie jest bezzasadne: istnieje duże podobieństwo między memami z *januszem* a memami z serii *Typowy Polak*, nieco mniejsza zgodność – między memami z *grażyną* a serią *Typowa mama*. Bohaterów memów łączą relacje rodzinne: *Janusz* i *Grażyna* (lub *Halyna*) to małżeństwo, rodzice *Seby*, *Piotera*,⁴ niekiedy również *Brajana*. *Karyna* jest dziewczyną *Seby*, a *Dzesika* – *Brajana*.⁵ Warto też podkreślić, że eponimy te opuściły domenę memową i występują w różnych tekstach internetowych, prasowych, nazwach gier⁶ czy biegów.⁷ Grafia eponimów jest różna. Odwołując się do propozycji D. Zdunkiewicz-Jedynak, można wskazać jednostki o różnym stopniu utrwalenia. Część to jednostki tekstowe (uzualne), a niektóre już słownikowe. O leksykalizacji można mówić w odniesieniu do *janusza*. Hasło o takim kształcie jest odnoto-

³ Pisownia oryginalna.

⁴ W memach stosuje się taką formę fleksyjną dopełniacza liczby pojedynczej, tzn. z zachowaniem *e*.

⁵ W niektórych ujęciach *Dzesika* i *Brajan* to dzieci *Seby* i *Karyny*, na co wskazuje M. Łaziński [2017].

⁶ Istnieje gra o nazwie *Kim jest Janusz?* [https://polter.pl/planszowki/Kim-jest-Janusz-c30824, dostęp: 13.11.2019] oraz gra mobilna *Janusze i Grażyny* [https://download.komputerswiat.pl/aplikacje-mobilne/android/gry-mobilne/janusze-i-grazyny, dostęp: 13.11.2019].

⁷ „Bieg Januszków” jest organizowany w Pabianicach i towarzyszy „Biegowi na Szpilkach” [http://www.festiwalbiegowy.pl/biegajacy-swiat/januszowanie-na-szpilekach-z-humorem-w-pabianicach-zdjecia#.XbnwYijPzIU, dostęp: 11.11.2019].

wane w słownikach nieprofesjonalnych, o czym wspomina też J. Kacze-rzewska [2018], ale także w słowniku ogólnym języka polskiego – *Wielkim słowniku języka polskiego* pod red. Piotra Żmigrodzkiego:

pot. pogard. mężczyzna, którego wygląd, zachowanie i działania wzbudzają niechęć mówiącego, bo uważa je za przejaw prymitywizmu, zacofania i niezdolności do wykonywania określonych czynności [https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=84849&ind=0&w_szukaj=janusz, dostęp: 10.10.2019].

Eponim *janusz* został zgłoszony do konkursu na młodzieżowe słowo roku 2016, co świadczy o dużym rozpowszechnieniu i atrakcyjności tej jednostki [Łaziński 2017].

W opisie materiału odwołuję się przede wszystkim do zasad słowotwórstwa synchronicznego [por. Grzegorzczkowska, Puzynina 1979 i 1998; Nagórko 2002; Waszakowa 1994 i 1996; Jadacka 2001], elementów metodologii gniazdowej [Jadacka 1995; Skarżyński (red.) 2003; Kallas 2010] i klasycznych metod analizy językoznawczej. Uwzględniam kontekst badań kulturowych [Fiske 2010; Storey 2003] stosowanych przez Jakuba Nowaka do opisu memów [Nowak 2013], a także założenia multimodalnej analizy dyskursu [por. Iedema 2013; Maćkiewicz 2017; Stöckl 2015], i przyjmuję w niej perspektywę odbiorcy, który „zgodnie ze swoją wiedzą, doświadczeniami i potrzebami (re)konstruuje globalny sens, poszukuje koherencji, konfigurując dane pochodzące z różnych modusów” [Maćkiewicz 2017, 38], czyli sposobów przekazywania sensów. Zgodnie z ujęciem Hartmута Stöckla modusem może być obraz i tekst, natomiast kolor jest submodusem. Ze względu na temat artykułu moja uwaga skupia się głównie na tekstach memowych, które stanowią domenę źródłową eponimów.

2. PODSTAWOWE TERMINY

Deonimizacja onimów jest częstym przedmiotem opracowań językoznawczych, por. Dereń 2005, Rutkowski 2007, Kosyl 1978, Pałuszyńska 2003, Abramowicz, Bogdanowicz 2006, Zdunkiewicz-Jedynak 2015, a także znajduje swój wyraz w zawartości słowników [np. Kopaliński 1996], choć należy dodać, że źródła leksykograficzne zawierają tylko część funkcjonujących współcześnie eponimów, na co zwracają uwagę B. Dereń [2005, 10, 37–39, 54–61, 108–109] i D. Zdunkiewicz-Jedynak [2015]. Słowniki ogólne języka polskiego notują głównie starsze i dobrze utrwalone w języku i kulturze onimy wtórne. Podstawami eponimów są imiona i nazwiska znanych osób, wynalazców lub odkrywców (bardzo liczna grupa terminów technicznych i medycznych), literatura i historia (królowie, politycy, przywódcy), nazwy geograficzne [Kopaliński 1996], a nawet chrematonimy [Rutkowski 2007].

O jednych z najnowszych źródeł eponimów pisała Dorota Zdunkiewicz-Jedynak [2015], która wykazała, że taką domeną bazową są współcześnie baśnie, bajki, wiersze i komiksy adresowane do dzieci. Imiona bohaterów literackich i filmowych stają się podstawą wtórnych znaczeń metaforycznych, o różnym stopniu leksykalizacji. Do utrwalonych badaczka zaliczyła takie jednostki jak: *kopciuszek*, *brzydkie kaczątko*, *śpiąca królewna*, *chłoppek roztropek*, *muminek*, *supermen*, ze względu na ich pisownię małą literą oraz obecność w słownikach [Zdunkiewicz-Jedynak 2015, 522]. Niektóre mają nieustabilizowaną grafie, ale tworzą utrwalone połączenia, np. *syndrom Piotrusia Pana*, *pokolenie emo*. W uzusie występuje wiele innych nazw własnych w nowym przenośnym znaczeniu, nienotowanym w słownikach języka polskiego i wydawnictwach specjalistycznych, np. *gargamel*, *shrek*, *smerf*. Jak zauważa D. Zdunkiewicz-Jedynak, „nierzadkim zjawiskiem towarzyszącym metaforyzacji baśniowych onimów literackich jest odwrócenie znaków wartości” [2015, 522], i zaznacza, że przewartościowanie towarzyszy utrwalanu niektórych jednostek tekstowych, np. *księżniczka na ziarnku grochu* czy *pomysłowy Dobromir*. Omawiane przez badaczkę eponimy należą do onimów wtórnych tożsamych formalnie z bazowymi. Jednak oprócz nich badacze wyróżniają onimy wtórne będące derywatami słowotwórczo-znaczeniowymi, jak ujmuje to B. Dereń [2005, 15].

W przeciwieństwie do imion bohaterów literatury dziecięcej, w których przeniesienie znaczenia dokonuje się poza tekstami źródłowymi, w memach występują już sensory wtórne imion. Można powiedzieć, że tworzenie niektórych eponimów dokonuje się w samych memach lub są one pośrednikiem w rozpowszechnieniu znaczeń wtórnych. Etymologię i losy imienia *Janusz* i tożsamego z nim eponimu szczegółowo omawia J. Kaczerzewska [2018]. Z tego względu informacje dotyczące tego onimu wtórnego przedstawię skrótowo. Zgadzam się bowiem z argumentacją zawartą w przywołanym tekście. Nowe znaczenie powstało na zasadzie przesunięcia metonimicznego, a *janusz* stał się uosobieniem typowego Polaka w średnim wieku.

Materiał przedstawiam pogrupowany na dwie części: pierwszą obejmującą onimy wtórne tożsame z bazowymi, drugą zbierającą derywaty słowotwórcze, których podstawą są eponimy pierwszej grupy.

3. ONIMY WTÓRNE TOŻSAME Z BAZOWYMI

Eponimy i wyrazy od nich pochodne są zapisywane albo od małej albo wielkiej litery, niekiedy z użyciem tylko wersalików, co może wynikać z zastosowanych w memach szablonów albo swobody zapisu charakterystycznej dla komentarzy internetowych. Można powiedzieć, że zapis nie jest ustabilizowany.⁸ Przyjmuje się, że zastosowanie małej litery może świadczyć o utrwaleniu się wtórnych znaczeń [Zdunkiewicz-Jedy-

⁸ Zgodnie z zasadami ortografii eponimy należy zapisywać małymi literami.

nak 2015, 522], ale w odniesieniu do tekstów internetowych związek ten jest wątpliwy. Znaczna część twórców tekstów może nie znać zasady ortograficznej odnoszącej się do pisowni eponimów, a tożsamość formalna z imionami może skłaniać do zastosowania wielkiej litery (pisowni imion).

Niekiedy w memach występują celowe modyfikacje zapisu imion, np. imię *Halina* jest zapisywane w sposób oddający twardą wymowę grupy *li* jako *ly*, charakterystyczną dla mieszkańców Mazowsza. W eponimie utrwalił się zatem zapis *halyna*. Formę *Pioter* można z kolei interpretować jako wyraz środowiskowy. Być może nawiązuje do popularnej serii memów z *piesełem* i *kotełem*. Występujący w nich model tworzenia słów utrwalił się w języku młodzieży i stał się wzorem derywowania nowych jednostek, w tym imion,⁹ np. *Kubeł*, *Janeł* [Burkacka 2015]. Charakterystyczną cechą fleksyjną tych jednostek było pozostawianie litery *e*, por. *pieseł* – *pieseła*, *Janeł* – *Janeła*. Można sądzić, że forma *Pioter* jest wynikiem działania tego wzoru odmiany. Nie można wykluczyć również przejścia tej formy z języka kaszubskiego. Deprecjonowanie przedstawianych w memach osób bardzo często jest osiągnięte przez przywołanie kontekstu dialektalnego czy innojęzycznego [Niekrewicz 2015, 62–71]. Spolszczona pisownia niektórych imion przejętych z innych języków, np. *Dżesika*, *Brajan*, także może być sposobem charakterystyki postaci memowych, ze względu na krytykę obecnej w Polsce tendencji do nadawania imion obcych lub obco brzmiących jako pretensjonalnych i typowych dla środowisk nowobogackich lub aspirujących do nich.

Większość wymienionych jednostek nie jest notowana w słownikach ogólnych języka polskiego. Jedynie rzeczownik *janusz* jest hasłem w *Wielkim słowniku języka polskiego* pod red. Piotra Żmigrodzkiego, co może świadczyć o znacznym stopniu rozpowszechnienia tej jednostki. Kilka eponimów zostało uwzględnionych w opracowaniach poświęconych nowemu lub środowiskowemu słownictwu. Jednostki *janusz*, *Grażyna*,¹⁰ *seba* (*sebix*) i *karyna* zostały odnotowane w *Miejskim słowniku slangu i mowy potocznej* (dalej: MSSiMP), *Obserwatorium Językowym UW* (dalej: OJUW) i *Vasisdas*, a *brajan* – w MSSiMP i *Vasisdas*. W żadnym z wymienionych źródeł nie odnajdujemy eponimów *pioter*, *halyna*¹¹ i *dżesika*. W świetle definicji z *Vasisdas* *grażyna* to

kobieta, której styl i zachowanie są synonimami bezguścia, braku wyczucia i mało-miasteczkowości; stereotypowa prostytutka z utęsknieniem wypatrująca „okazji” i wyprzedzaży, dodatkowo skupiona na plotkach i bezrefleksyjnym komentowaniu życia innych [Vasisadas].

⁹ Należy dodać, że formant ten jest dodawany również do nazwisk, np. *Dudeł* (od: *Duda*).

¹⁰ Mickiewiczowskie imię stało się podstawą eponimu być może za sprawą bohaterki jednego z polskich seriali *Klanu* – Grażynki, żony Ryska (na co zwraca uwagę SSiMP). J. Kaczerzewska wskazuje na dużą popularność tego imienia w średnim i starszym pokoleniu Polaków [Kaczerzewska 2018, 85–89].

¹¹ Tylko *Halina* (*Halinka*) ‘pracownica dziekanatu’.

Ta definicja w sposób skrótowy podaje elementy wymienione w opisie MSSiMP, w którym zawarto elementy wartościujące i odwołanie do stereotypu:

Stereotypowa Polka w średnim wieku, niegrzesząca inteligencją. Uosobienie wiochy, obciachu, zaściankowości i cebulactwa. Jej mężem jest typowy Janusz [MSSiMP].

W dalszej części¹² zawarto informacje o zainteresowaniach: oglądaniu seriali i nieskomplikowanych programów rozrywkowych, udziale w wyprzedazach i urządzaniu grilla na balkonie. W stereotypowym ujęciu zamieszczono również upodobanie do parawaningu, narzekania i nakłanianie gości do zdejmowania butów i nakładania kapci. W definicji OJUW podkreślono prostactwo i prowincjonalizm widoczne w upodobaniach, zajęciach oraz ubiorze.

Sebą albo *sebixem* nazywa się osobę młodą, niezbyt rozgarniętą, zwykle przynależną do subkultury dresiarzy, noszącą zwykle dresy, złoty łańcuch, mającą wyżelowane włosy lub łysą, interesującą się samochodami, imprezami i dziewczynami. W definicji OJUW następuje wprost odwołanie do stereotypu „mieszkańca blokowisk i przedstawiciela miejskiej subkultury” i przypisywanych mu atrybutów: noszenia odzieży sportowej, prawicowych poglądów, braku zatrudnienia, działalności w środowisku kibicowskim.

Karyna też jest przedstawicielką młodego pokolenia, która „zachowuje się niedojrzale i w sposób niemiły dla otoczenia, a jej ubiór, upodobania itp. uważane są za prostackie” [OJUW]. W definicji *Vasisdas* podkreśla się jej ograniczone aspiracje („pusta, zapatrzona w siebie, mało ambitna i niezbyt błyskotliwa dziewczyna”), koncentrowanie się na wyglądzie („priorytetem pozostaje pielęgnowanie swojego niekoniecznie wyszukanego i pretensjonalnego wizerunku opartego na chamskim, wyrachowanym zachowaniu i popisywanie się posiadaniem markowych, krzykliwych ubrań i gadżetów”).

Hasło *brajan* notuje jedynie *Vasisdas* i zestawia z formą *brajanek* o znaczeniu ‘rozpieszczony, niewychowany chłopiec’. W MSSiMP zawarto jedynie znaczenie zdrobnienia imienia *Brajanek*:

Spolszczona forma imienia „Brian”, bijąca rekordy popularności wśród szesnastoletnich matek ze środowisk wiejsko-patologicznych. Nadawanie go dziecku świadczy o piramidalnym kretynizmie świeżo upieczonej mamusi ku uciesze całego Internetu [MSSiMP].

Definicja ta nie wskazuje na znaczenie przenośne.

¹² Hasło jest znacznie rozbudowane i zawiera liczne przykłady źle ocenianych zachowań.

Warto zauważyć, że kilka eponimów występuje w wariantywnej postaci: *seba*¹³ i *sebix*, *brajan* i *brajanek*, *grażyna* i *grażynka* oraz *grażka* [Vasidas]. Z reguły to postaci tożsame ze zdrobnieniami imion. Autorzy zbiorów najnowszego słownictwa nie różnicują znaczeń obu form,¹⁴ stąd uznają je za warianty. Pod względem słowotwórczym eponimy *grażynka*, *grażka* oraz *brajanek* i *sebix* byłyby derywatami tautologicznymi. Niektóre hasła są znacznie rozbudowane, np. *grażyna* lub *janusz*, i wyróżniono w nich kilka znaczeń, np. *janusz* w opisie w MSSiMP ma 6 znaczeń, choć niektóre z nich są powiązane. J. Kaczerzewska proponuje wydzielać 3 znaczenia: 1. ‘pejoratywne określenie kibica’, 2. ‘ignorant i cwaniak’, 3. ‘stereotypowy Polak, skąpy i prostacki’ [2018, 91–101]. W niektórych definicjach nowego słownictwa wskazuje się na powiązanie hasła, np. w haśle *janusz* mamy odesłanie do *Grażyny* [MSSiMP]. Pojawiają się w nich również sformułowania *stereotypowa* (Polka), *typowy* (polski mężczyzna), co składnia do stwierdzenia, że eponimy odnoszą się do nowego i bardzo krytycznego autostereotypu Polki i Polaka [por. Burkacka 2017]. W przywołanych opisach zwraca uwagę aintelektualność, brak szerszych horyzontów, prostactwo, skłonność do narzekania, sknerstwo, brak wyczucia i łamanie zasad stosowności oraz przekonanie o własnej wyjątkowości, zwłaszcza u młodego pokolenia (*brajan*, *dżesika*, *karyna*).

Pozamemowym potwierdzeniem występowania omawianych eponimów są głównie teksty swobodne, często komentarze czy glosy w dyskusji, niekiedy artykuły prasowe lub informacje zamieszczane na stronach oficjalnych miast, gmin czy wydarzeń, np.

Po pierwsze primo, to te kolory w ogóle nie są neonowe... Hanka chyba cieni neonowych na oczy nie widziała, skoro te pastelki uważa za coś wyjątkowego. Nie rozumiem skąd w ludziach tyle zachwyty pod zdjęciem na insta. Prawie tam sikają w tych komentarzach, a ja nie widzę nic pociągającego. Glam shop robi sie firmą dla karyn i grażyn z Pcimia Dolnego. Hanka, quo vadis?!?! Ogarnij się Przecież od początku był to sklep dla karyn 500+ jak sama Hanka jarmark [https://f.kafeteria.pl/ROZRYWKA I HOBBY:Gwiazdy/TV/Kino, dostęp: 12.10.2019].

Występuje również w tekstach satyrycznych, np. w tytule książki Aleksandry Szwai *Typowy Janusz. Jak nim zostać, jak z nim żyć* [2018].

4. DERYWATY SŁOWOTWÓRCZE

Od wymienionych eponimów tworzone są dość regularnie dwa typy derywatów: przymiotniki oraz czasowniki. Obecność przymiotników nie dziwi, ponieważ można je tworzyć dość regularnie od niemal każdego rzeczownika. W tym celu są wykorzystywane dwa sufiksy *-ow(y)* i *-owat(y)*.

¹³ To forma pochodna od postaci metrykalnej imienia *Sebastian*. Istnieje też forma pochodna *Sebeszczyn*.

¹⁴ Poza hasłem *seba* i *sebix* w SSiMP.

Znaczenie przymiotników odrzeczownikowych jest dość ogólne: można je ująć jako ‘taki jak u x, typowy dla x, mający związek z x’. Na dużą pojemność semantyczną i trudność z określeniem znaczenia przymiotników wskazywała Renata Grzegorzyczkowa [por. Grzegorzyczkowa 2010a i 2010b,¹⁵ 53–55]. W pracach leksykograficznych podaje się bowiem zwykle definicje wskazujące na związek z podstawą, np. *mysi* ‘odnoszący się do myszy, charakterystyczny dla myszy’, dopiero połączenie z rzeczownikiem przynosi konkretyzację semantyczną, np. *mysi kolor*. Podobnie wyglądają parafrazy słowotwórcze tych przymiotników. Jednak z czasem – jak ujmuje to R. Grzegorzyczkowa –

pewne typy relacji, mieszczące się w potencji semantycznej tych przymiotników, realizowane często w tekstach, utrwalają się w pamięci mówiących jako określone typy znaczeń i powinny być odnotowywane w słownikach. Można by je traktować od strony teoretycznej jako potencjalne w systemie, a aktualizujące się i stabilizujące się w normie leksykalnej [Grzegorzyczkowa 2010a, 155].

Oprócz inwariantnego znaczenia odnoszącego się do sensu ‘związany z tym, dotyczący tego, na co wskazuje podstawa’ często mamy do czynienia ze znaczeniem przenośnym, prowadzącym do kondensacji treści. Te nadwyżkowe znaczenia przymiotnika – jak stwierdza R. Grzegorzyczkowa – mogą wynikać z niejednoznaczności rzeczownika będącego podstawą lub pojawienia się nieprzewidywalnych znaczeń metaforycznych [Grzegorzyczkowa 2010a, 155]. W tabeli 1. zebrałam poświadczone¹⁶ derywaty słowotwórcze pogrupowane ze względu na podstawę.

Tabela 1. Derywaty od eponimów

Podstawa	Przymiotniki	Czasowniki	Rzeczowniki	Przysłówki
janusz	januszowaty januszowy januszowski	januszować pojanuszować najanuszować	januszowanie januszostwo januszeria	januszowo
grażyna	grażynowaty grażynowy	grażynować	–	–
halyna	–	–	–	–
Seba / Sebix	sebixowy	sebiksować	sebeszczyn	–
Pioter / pjoter	–	–	–	–
karyna	karynowaty	karynować	–	–
dżesika	–	–	–	–
brajan	–	–	brajanek	–

¹⁵ W obu tych pracach badaczka przywołuje bogatą literaturę przedmiotu dotyczącą problemów opisu znaczeń przymiotników odrzeczownikowych.

¹⁶ Mające przynajmniej 10 przykładów użycia.

Użycie przymiotników *januszowaty*, *grązynowaty* i *karynowaty* zwykle związane jest z negatywną oceną opisywanej rzeczy czy zjawiska, np.

- Januszowaty czy grązynowaty sposób zarządzania, także jeśli chodzi o szkolenie pracowników. Dla niektórych komuna trwa nadal [https://www.wykop.pl/wpis/ten-obrazek-wywoluje-taki-bol-dupy-u-rozo..., dostęp: 12.10.2019];
- Możecie polecić coś fajnego, co działa od razu, nie zostawia łat i nie zamaluje mnie na karynowaty brąz? Mam bardzo jasną cerę, ale te części [https://vitalia.pl/Społeczność/Forum/Wygląd i uroda/Ubrania, dostęp: 12.10.2019];
- 16 paź 2018 – Jeśli feminizm ma polegać na tym, co lansuje pani Rozenek w swoim programie na TVN Style – karynowaty makijaż i fryzura, drogie ciuchy... [https://rozrywka.dziennik.pl/plotki/artykuly/583247,małgorzata-roze..., dostęp: 12.10.2019];
- Zgadzam się, że strasznie karynowaty asortyment. Lubię jej testy mimo coraz bardziej nachalnych reklam [https://f.kafeteria.pl/ROZRYWKA I HOBBY/Gwiazdy/TV/Kino, dostęp: 12.10.2019].

Na uwagę zasługuje utworzenie czasowników: *januszować*¹⁷ i pochodnych od niego *pojanuszować*, *najanuszować*, *wyjanuszować* oraz *januszyć*, *wyjanuszyć*, *grązynować*, *karynować*, *sebixować* lub *sebiksować* (o znaczeniu ‘zachowywać się jak x, być jak x’). Imiona i eponimy odimienne bardzo rzadko stają się podstawami *verbów*. B. Dereń notuje zaledwie kilka przykładów takich czasowników, z których tylko jeden jest bezdyskusyjny: *agatyzować* (od: Agata Christie)¹⁸ podczas gdy nazwiska dość często, zwłaszcza współcześnie, stają się źródłem derywatów, np. *tisznerzyć* (od: Tiszner), *glempić* (od: Glemp), *poibiszować* (od: Ibisz), *labudzić* (od: Labuda), *skwaśnieć*¹⁹ (od: Kwaśniewski) [Dereń 2005, 26–27], co jest zjawiskiem typowym dla języka polityki. Spójrzmy na kilka przykładów użycy:

- Spotkasz gaskę, która zamiast karynować w klubie woli zadbać o siebie. Zawsze zastanawiałam się czemu faceci nie wykorzystują takich²⁰ [https://www.wykop.pl/wpis/mirki-gdzie-mozna-spotkac-normalna-zadb..., dostęp: 12.10.2019];
- Ja bym był zainteresowany. Ale jeszcze bym pojanuszował z ceną :) [https://www.wykop.pl/wpis, dostęp: 12.10.2019];
- W biegu klub reprezentował Prezes Sławek Zduńczyk oraz „pojanuszował” w nim Paweł Czyżkowski, wielki wygrany z poprzedniego dnia [www.mkbdreptak.pl/orlen-warsaw-a-mialo-byc-tak-pieknie, dostęp: 12.10.2019];
- Moja mama dobiega do 60 i zaczyna już jakoś od roku grązynować. Póki co jest jeszcze niewinnie. To nadal etap początkowy [https://www.wykop.pl/tag/grazynacorenextentry-30086029, dostęp: 12.10.2019];

¹⁷ Według *Vasidas* *januszować* to „1. Zachowywać się prostacko, niecywili-zowanie; wykazywać się brakiem dobrego wychowania, gustu, kultury, 2. kombinować; kręcić; lawirować, 3. awanturować się; jątrzyć, szukać dziury w całym”.

¹⁸ Inne pochodzą wprawdzie od imion, ale to imiona osób, które posługiwały się tylko imieniem, por. *ezopować* (Ezop), *hamletyzować* (Hamlet) [Dereń 2005, 26].

¹⁹ Homonimiczny wobec *skwaśnieć* w znaczeniu ‘stać się kwaśnym, zepsuć się’.

²⁰ Przykład użycia pochodzi z wpisu z 2015 roku.

- Trzeba było się uczyć w szkole a nie sebiksować to teraz nie musiałbyś poznawać życia²¹ [https://www.wykop.pl › kto-choc-raz-nie-pracowal-fizycznie-caly-dzien-tak, dostęp: 12.10.2019].

Analizowane eponimy są także podstawą licznych rzeczowników:²² *januszeria, sebeszczyzn, januszycacja, januszostwo, januszing, januszada, januszozza, januszyczm, januszoid, januszarnia, januszownia, januszka, januszatko, januszycza, januszowisko* oraz derywatów złożonych: *januszolandia, januszoland, januszofobia* i zestawień równorzędnych, np. *grążynowo-karynowy*. Czasowniki z łatwością stają się podstawą rzeczowników: *januszowanie, januszowienie, sebiksowanie, karynowanie*, a przymiotniki – przysłówków, np. *karynowato, grążynowato*. Jak widać z przytoczonych przykładów, największą aktywnością derywacyjną charakteryzuje się podstawa *janusz*. Gniazdo tego eponimu liczy 24 derywaty. Widoczną cechą jest znaczne podobieństwo derywowanych struktur: tworzone są czasowniki paradygmatyczne, przymiotniki z sufiksem *-owa(t)y* i *-ow(y)*, rzeczowniki odczasownikowe z przyrostkiem *-ani(e)*. Najbardziej zróżnicowane są rzeczowniki. Do ich derywowania wykorzystuje się zróżnicowane sufiksy: rodzime i zapożyczone, np. *-arni(a), -eri(a), -ad(a), -ing, -yzacj(a), -yzm, -ostw(o), -owni(a), -owisk(o), -oid*. Część z tych formantów jest charakterystyczna dla tworzenia eponimicznych wyrazów pochodnych, np. *-acj(a), -i/yzm, -i/yzn(a), -owszczyzn(a)*, a inne – zdaniem B. Dereń – są wykorzystywane w tym celu rzadko, np. *-oid, -ian(a), -owisk(o), -ak* [Dereń 2005, 106]. W świetle zebranego materiału widać jednak, że niektóre z nich są charakterystyczne dla derywacji struktur pochodnych od imion i nazwisk, np. *-oid, -ad(a)*. Należy zaznaczyć, że eponimy odimienne nie są często podstawą rozbudowanych gniazd słowotwórczych, w przeciwieństwie do imion, które budują liczne hipokorystyka, derywaty zróżnicowane słowotwórczo, ale przynależne do jednej części mowy: rzeczowników [Kallas 2010]. W SGS znajdujemy tylko nieliczne przykłady gniazd eponimów pochodnych od imion, zwykle to imiona świętych, np. *Augustyn, założycieli zakonów lub zgromadzeń, np. Benedykt, Franciszek, Urszula, rzadziej imiona bogów, np. Chrystus, Jezus, Eros, Bachus, Narcyz, twórców nurtów religijnych i proroków, np. Budda, Mahomet, imiona władców, np. Wiktoria, Cezar, Filip*. Tylko niektóre z nich stały się onimiami wtórnymi tożsamymi z imionami bazowymi, np. *eros, cesarz*.²³ Dużo częściej ośrodkiem gniazda jest imię, a eponimy powstają na dalszych taktach derywacyjnych jako onimy wtórne będące wyrazami pochodnymi. Należy dodać, że imiona te pełniły funkcję identyfikującą,²⁴ stąd być może

²¹ Przykład użycia pochodzi z 2015 roku.

²² Znaczną ich część podaje J. Kaczerzewska [2018, 101–110].

²³ Jako forma spolszczona imienia *Cezar*.

²⁴ Imiona są znacznie starsze od nazwisk, część z nich została objawiona (nadana przez Boga), a wstąpienie do zakonu wiąże się z przyjęciem nowego imienia i porzuceniem świeckiego.

niektóre z nich stały się podstawą wielu derywatów.²⁵ Największe gniazda zbudowane są wokół imion: *Eros* (19 derywatów), *Platon* (11), *Chrystus* (8), *Mesjasz* (8), *Maria* (8), *Homer* (7), *Napoleon* (6), i jedynie w gnieździe eponimu *eros* znajdują się czasowniki: *oderotyzować*, *rozerotyzować* [SGSII]. Na tym tle zadziwia łatwość tworzenia czasowników od omawianych eponimów odimiennych.

WNIOSKI

Podsumowując, należy zwrócić uwagę – z jednej strony – na atrakcyjność memowych eponimów, niosących uproszczone i bardzo krytyczne postrzeganie niektórych grup Polaków, będących w opozycji do funkcjonujących stereotypów matki i ojca oraz naszych autostereotypów narodowych, a z drugiej – na rozwój słowotwórczy odimiennych eponimów. Użytkownicy Internetu z dużą łatwością tworzą derywaty słowotwórcze, z których znaczna część ma charakter tekstowy, a jedynie kilka słownikowy, np. *januszostwo*, *januszyć*, *karynowaty*. Ciekawe, ile z nich pozo stanie trwałym składnikiem naszego słownika.

Na podkreślenie zasługuje też obecność czasowników, których podstawą są eponimy odimienne. Ich powstanie można wiązać z widoczną w polszczyźnie potocznej tendencją do tworzenia verbów odrzeczownikowych typu *mopować* ‘sprzątać z użyciem mopa’ i językiem polityki, dla którego jest charakterystyczne tworzenie wyrazów pochodnych od nazwisk, w tym czasowników.

Bibliografia

- Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz (red.), 2006, *Onimizacja i apelatywizacja*, Białystok.
- I. Burkacka, 2015, *Dlaczego pieseł i koteł są lepsze od psa i kota, a nieogar jest nie halo? Uwagi o nowszych neologizmach występujących w słownictwie młodzieżowym* [w:] U. Sokólska (red.), *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, Białystok, s. 395–408.
- I. Burkacka, 2017, *Memy a stereotypy* [w:] E. Kołodziejek, R. Sidorowicz (red.), *Internet jako przedmiot badań językoznawczych*, Szczecin, s. 11–26.
- B. Dereń, 2005, *Pochodne nazw własnych w słowniku i tekście*, Opole.
- J. Fiske, 2010, *Zrozumieć kulturę popularną*, tłum. K. Sawicka, Kraków.
- R. Grzegorzczkowska, J. Puzyńska, 1979, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa.

²⁵ Podobnie tworzy się derywaty od eponimu *barbie* (od imienia lalki), np. *Barbinek*, *Barbinka*, *Barbiszon*.

- R. Grzegorzczkowska, J. Puzynina, 1998, *Słototwórstwo* [w:] R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, t. 2, Warszawa, s. 361–634.
- R. Grzegorzczkowska, 2010a, *Jeszcze w sprawie znaczeń przymiotników odrzeczownikowych* [w:] I. Burkacka, R. Pawelec, D. Zdunkiewicz-Jedynak (red.), *Słowa – kładki, na których spotykają się ludzie różnych światów*, Warszawa, s. 147–157.
- R. Grzegorzczkowska, 2010b, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, wyd. IV rozszerzone, Warszawa.
- R. Iedema, 2013, *Multimodalna analiza dyskursu: Resemiotyzacja na potrzeby dyskursów użytkowych* [w:] A. Duszak, G. Kowalski (red.), *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*, Kraków, s. 197–227.
- H. Jadacka, 2001, *System słototwórczy polszczyzny (1945–2000)*, Warszawa.
- H. Jadacka, 1995, *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna. Opis gniazdowy*, Warszawa.
- J. Kaczerzewska, 2018, *Stabilność ekspresywna leksemu janusz i jego jednostki derywowane*, „Orbis Linguarum” t. 5, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-adbc5b8b-b630-44cb-af44-7411930292a0> [dostęp: 10.11.2019].
- K. Kallas, 2010, *Słototwórstwo polskich hipokorystyków imiennych* [w:] I. Burkacka, R. Pawelec, D. Zdunkiewicz-Jedynak (red.), *Słowa – kładki, na których spotykają się ludzie różnych światów*, Warszawa, s. 159–175.
- W. Kopaliński, 1996, *Słownik eponimów, czyli wyrazów odmiennych*, Warszawa.
- C. Kosyl, 1978, *Metaforyczne użycie nazw własnych* [w:] M. Szymczak (red.), *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław–Warszawa–Gdańsk, s. 133–143.
- M. Łaziński, 2017, *Młodzieżowe słowo roku 2017 – komentarz na tydzień przed końcem trwania plebiscytu*, <https://sjp.pwn.pl/mlodziejowe-slowo-roku/haslo/Mlodziejowe-slowo-roku-2017-komentarz-na-tydzien-przed-koncem-trwania-plebiscytu;6368967.html> [dostęp: 27.11.2019].
- J. Maćkiewicz, 2017, *Badanie mediów multimodalnych – multimodalne badanie mediów*, „Studia Medioznawcze” nr 2, s. 33–43.
- MSSiMP: *Miejski słownik slangu i mowy potocznej*, <https://www.miejski.pl> [dostęp: od 10.09.2019 do 25.11.2019].
- A. Nagórko, 2002, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa.
- A. Niekrewicz, 2017, *Memy internetowe – kierunki badań* [w:] E. Kołodziejek, R. Sidorowicz (red.), *Internet jako przedmiot badań językoznawczych*, Szczecin, s. 72–82.
- J. Nowak, 2013, *Memy internetowe: teksty (cyfrowej) kultury językiem krytyki społecznej* [w:] I. Hofman, D. Kępa-Figura (red.), *Współczesne media. Język mediów*, Lublin, s. 239–256.
- OJUW: *Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego. Najnowsze słownictwo polskie*, <http://nowewyrazy.uw.edu.pl> [dostęp: od 10.09.2019 do 25.11.2019].
- E. Pałuszyńska, 2003, *Nazwy własne w funkcji nieonomastycznej* [w:] M. Biolik (red.), *Metodologia badań onomastycznych*, Olsztyn, s. 115–120.
- M. Rutkowski, 2007, *Nazwy własne w strukturze metafory i metonimii. Proces deonimizacji*, Olsztyn.

- SGSII: H. Jadacka (red.), 2001, *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*, t. II: *Gniazda odrzeczownikowe*, Kraków.
- M. Skarżyński (red.), 2003, *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia, metoda, zastosowania*, Kraków.
- H. Stöckl, 2015, *Czytanie tekstów językowo-obrazowych? Elementy kompetencji podstawowej* [w:] R. Opiłowski, J. Jarosz, P. Staniewski (red.), *Lingwistyka mediów. Antologia tłumaczeń*, Wrocław–Drezno, s. 113–137.
- J. Storey, 2003, *Studia kulturowe i badania kultury popularnej: teorie i metody*, tłum. J. Barański, Kraków.
- Vasidas: *Slang. Neologizmy. Mowa potoczna*, <http://www.vasidas.pl>
- K. Waszakowa, 1994, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne obce*, Warszawa.
- K. Waszakowa, 1996, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi*, Warszawa.
- D. Zdunkiewicz-Jedynak, 2015, *Wtórne znaczenia metaforyczne literackich i filmowych nazw własnych (z twórczości dla dzieci) we współczesnej polszczyźnie* [w:] U. Sokólska, *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, Białystok, s. 507–525.

Internet memes as a sources of new eponyms

Summary

Internet memes are an important element of the modern culture and their vocabulary is transmitted to other texts thus becoming an important component of communication and familiarity with it becomes necessary for the understanding of various statements and utterances. The object of the description is the meme eponyms and their derivatives. In the analysis of derivative words, the nest methodology and synchronic word formation principles were applied, and in the description of their bases, i.e. eponyms identical to the base ones, references were made to the studies by B. Dereń and M. Rutkowski. The research permitted the determination of a high word formation activity of meme eponyms the status of which varies: some of them are stabilised, which allows their recognition as dictionary units, while others are textual. A large number of the structures have been created with the use of the same formants and word formation techniques. What deserves particular attention is verbs, which are very seldom coined based on first names. Similarities to creating eponyms based on last names can be seen in derivation. Adjectives with the suffixes *-owat(y)* and *-ow(y)* are coined fairly often. The analysed eponyms and their derivatives refer to the stereotypes of Poles functioning in online texts, which differ from the self-stereotypes functioning in the Polish culture to date.

Keywords: eponym – neosemantism – derivative – meme – word formation – appellativisation of onyms.

Trans. Monika Czarnecka